

4

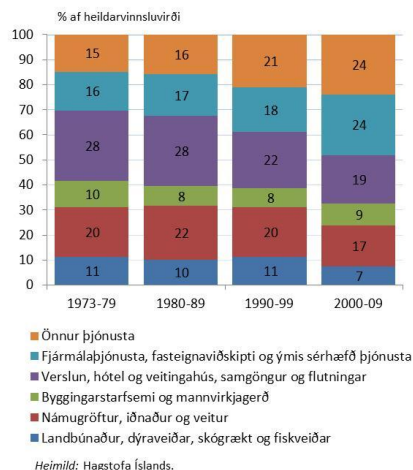
Gerð og alþjóðleg samþætting íslensks þjóðarbúskapar

4.1 Inngangur

Mikilvæg forsenda þess að aðild að myntbandalagi undir sameiginlegri peningastefnu henti ríkjum er að hagsveiflur þeirra séu ekki of ólíkar (sjá nánar í kafla 5). Hversu líkar hagsveiflur tveggja ríkja eru ræðst m.a. af því hversu sambærileg gerð þjóðarbúskapar þeirra er. Sé uppbygging þjóðarbúskaparins svipuð innan myntsvæðisins er líklegra að ríki bandalagsins verði fyrir sambærilegum skellum og að þeir miðlist með svipuðum hætti um þjóðarbúskapinn (sjá nánar í kafla 10). Ef mikill munur er hins vegar á atvinnugerð ríkjanna gæti svæðisbundin sérhæfing aukist og við slíkar aðstæður getur mikill hreyfanleiki fjármagns og vinnuafls magnað svæðisbundna hagsveiflu í stað þess að milda hana og leitt til viðvarandi ósamleitni í hagvexti. Eins og rakið er í kafla 5 benda flestar rannsóknir hins vegar til þess að áhrif svæðisbundinnar sérhæfingar séu í raun lítil og að aðrir þættir sem ýti undir aukna samleitni í svæðisbundnum hagvexti, t.d. í gegnum aukin viðskipti, yfirgnæfi þau (sjá nánar í kafla 8). Aukin samleitni hagsveiflna getur svo ýtt undir frekari viðskipti sem leiða aftur til enn meiri samleitni þeirra og þannig getur myndast víxlverkun. Því þarf ólík atvinnugerð ekki að vera rök gegn aðild að myntbandalagi þar sem upptaka sameiginlegs gjaldmiðils getur leitt til aukinnar samleitni meðal ríkja sem fyrirfram virtust ekki heppilegir aðilar myntbandalags. Einnig er rétt að hafa í huga að eftir því sem hagkerfi eru smærri verður efnahagsgerð þeirra jafnan fábreyttari. Því er líklegt að efnahagsgerð smárra hagkerfa sé frábrugðin gerð stærri hagkerfa og að þau verði því fyrir sérstökum skellum er tengjast sérhæfingu þeirra. Ef rökin um samleitni hagsveiflna ein og sér réðu ákvörðunum um myndun myntsvæða ættu myntsvæði heimsins væntanlega að vera mun fleiri en þau eru í dag. Á móti vega hins vegar önnur rök sem kunna að vera þyngri á metaskálunum eftir því sem hagkerfi er smærri (sjá nánar í kafla 5).

Í þessum kafla er gerð íslensks þjóðarbúskapar lýst og sett í samhengi við gerð þjóðarbúskapar annarra þróaðra ríkja. Kaflinn er

Mynd 4.1
Hluttur atvinnugreina af heildarvinnsluvirði

Þannig skipulagður að í kafla 4.2 er framleiðsluuppbyggingu Íslands lýst og hún sett í alþjóðlegt samhengi. Í kafla 4.3 er fjallað um samsetningu fjármunamyndunar og í kafla 4.4 er skipulagsuppbygging og stærð fyrirtækja á Íslandi lýst. Kafla 4.5 fjallar um samsetningu utanríkisviðskipta, helstu viðskiptalönd Íslands og umfang alþjóðlegrar fjármálastarfsemi. Einnig er fjallað um helstu einkenni íslensks útflutnings og sveiflur í honum og viðskiptakjörum borin saman við önnur þróuð ríki. Í kafla 4.6 er hins vegar horft til helstu eiginleika einkaneyslu á Íslandi og sveiflur í henni settar í alþjóðlegt samhengi. Helstu niðurstöður eru dregnar saman í lok kaflans og í viðauka má finna samantekt á því sem helst er sameiginlegt og ólíkt í þjóðarbúskap Íslands og annarra þróaðra ríkja.

4.2 Framleiðsluuppbygging

4.2.1 Atvinnugreinaskipting

Hluttur atvinnugreina af heildarvinnsluvirði (e. gross-value added) hefur tekið nokkrum breytingum síðustu fjóra áratugi (sjá mynd 4.1).¹ Eins og meðal annarra þróaðra ríkja er helsta breytingin sú að hluttur þjónustugreina hefur aukist.² Á árunum 1973 til 1999 var hluttur þjónustugreina af heildarvinnsluvirði atvinnugreina á Íslandi nokkuð stöðugur í kringum 60% en samsetning þeirra breyttist nokkuð. Hluttur þjónustu tengdrar fjármálastarfsemi og önnur þjónusta svo sem opinber þjónusta og heilbrigðisþjónusta jukust á kostnað þjónustu tengdri verslun, hótél- og veitingahúsarekstri, samgöngum og flutningastarfsemi. Þessi þróun hélt áfram á fyrsta áratug þessarar aldar en þá jókst hluttur þjónustugreina einnig og nam að meðaltali um ⅓ af heildarvinnsluvirði atvinnugreina á Íslandi.

Hlutfall annarra atvinnugreina eins og iðnaðar, fiskveiða, landbúnaðar og byggingarstarfsemi hélst því nokkuð stöðugt í kringum 40% af heildarvinnsluvirði atvinnugreina síðustu þrjá áratugi síðustu aldar og hélst innbyrðis vægi greinana nær óbreytt yfir tímabilið. Hluttur þessara greina í heildarvinnsluvirði lækkaði hins vegar á fyrsta áratug þessar aldar í um þriðjung, fyrst og fremst vegna þess að hluttur landbúnaðar, fiskveiða og iðnaðartengdrar starfsemi lækkaði úr því að vera að meðaltali rúmlega 31% af heildarvinnsluvirði í tæp 24%. Hluttur byggingarstarfsemi og mannvirkjagerðar hefur hins vegar verið nokkuð stöðugur allt tímabilið.

Stærsti hluti framleiðslunnar var allt tímabilið tengdur sjávarútvegi, þ.e. fiskveiðum og vinnslu sjávarafurða, og nam að meðaltali tæplega 13% af heildarvinnsluvirði atvinnugreina síðustu þrjá áratugi síðustu aldar, en lækkaði í tæp 9% á fyrsta áratug þessar aldar.

¹ Gögn um skiptingu vinnsluvirðis eftir atvinnugreinum eru til frá árinu 1973. Sjá nánar í Bjarni G. Einarsson o.fl. (2012).

² Til þjónustugreina teljast þjónusta í verslun, hótélum og veitingahúsum, þjónusta tengd samgöngum og flutningum, fjármálaþjónusta, þjónusta tengd fasteignaviðskiptum, ýmis sérhæfð þjónusta og loks önnur þjónusta (t.d. þjónusta í opinberri stjórnsýslu og heilbrigðis- og félagsþjónusta).

Annar stærsti þátturinn var starfsemi tengd álframleiðslu, en á árunum 1973-1999 nam framleiðsla málma og rafmagns-, gas- og hitaveitur að meðaltali tæplega 5% af heildarvinnsluvirði, en jókst lítillega á fyrsta áratug aldarinnar þegar hún nam 5,3% (langstærstur hluti fer til stóriðju). Hlutur atvinnugreina tengdra sjávarútvegi og álframleiðslu nam því samtals rétt tæpum 18% af heildarvinnsluvirði á árunum 1973-1999 og rétt rúmum 14% á fyrsta áratug þessarar aldar.

Ljóst er af þessu að íslensk atvinnuuppbygging tengd framleiðslu er fremur einhæf og eins og áður sagði hefur hlutfall atvinnugreina tengdra sjávarútvegi og álframleiðslu minnkað talsvert vegna vaxtar í þjónustutengdum atvinnugreinum á fyrsta áratug þessarar aldar, einkum í þjónustu tengdri fjármálastarfsemi og heilbrigðis- og félagsþjónustu.

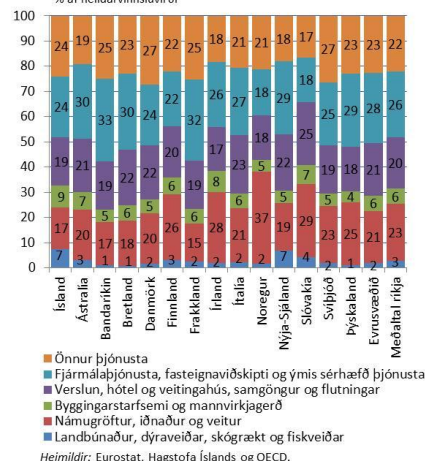
Á mynd 4.2 má sjá samsetningu atvinnugreina á Íslandi, á evrusvæðinu og meðal nokkurra annarra þróaðra ríkja á fyrsta áratug þessarar aldar. Ef litið er á meðaltal ríkjanna allra sker Ísland sig úr í öllum greinum nema þjónustu, sem er í ágætu samræmi við meðaltal samanburðarríkjanna, 67% á móti 69%, en þó heldur lægra en evrusvæðisins þar sem það er rúmlega 71%. Samsetning þjónustugreina á Íslandi er svipuð því sem er á evrusvæðinu og meðaltali samanburðarríkjanna, að undanskilinni fjármálaþjónustu og tengdri þjónustu en vægi þeirra er nokkru minna á Íslandi. Þjónustugeirinn reyndist stærstur í Frakklandi, Bandaríkjunum og Bretlandi (um og yfir 75%) en var hins vegar töluvert minni í Finnlandi, Írlandi, Noregi og Slóvakíu. Þar var hlutfall iðnaðartengdra atvinnugreina hins vegar hæst í samanburði við önnur ríki og afgerandi hæst í Noregi (37%) vegna mikils vægis olíuvinnslu þar.

Það fer yfirleitt saman að þar sem vægi þjónustugreina var hvað hæst var hlutur iðnaðar lítill. Hér á landi var hlutur iðnaðar og veitustarfsemi tæp 17% eins og í Bandaríkjunum og lítillega minni en í Bretlandi en meiri en í Frakklandi. Meðaltal samanburðarríkjanna var 23% en 21% á evrusvæðinu. Eins og fram kom hér að framan var hlutfall fiskveiða af heildarvinnsluvirði atvinnugreina hátt hér á landi og gefur það atvinnuuppbyggingu á Íslandi talsverða sérstöðu. Hlutfall landbúnaðar, dýraveiða, skógræktar og fiskveiða var hvergi jafn hátt í samanburðarríkjunum. Hlutfallið hér var tæplega 7½% á fyrsta áratug þessarar aldar og var hlutfall fiskveiða tæplega 80% þar af. Hlutfall landbúnaðar og fiskveiða í Nýja-Sjálandi var einnig tæp 7% en það er að mestu vegna landbúnaðar, öfugt við Ísland. Hlutfall byggingarstarfsemi og mannvirkjagerðar var einnig hærra hér á fyrsta áratug aldarinnar en í öllum samanburðarríkjunum eða 9%. Þar á eftir kom Írland, sem er nokkuð lýsandi fyrir þá eignaverðspróun sem átti sér stað í þessum tveimur ríkjum á þessum tíma (sjá nánar umfjöllun í kafla 17).

4.2.2 Meginástæður vaxandi þjónustuhlutfalls

Nokkrar ástæður gætu legið að baki vexti þjónustugeirans í þróuðum ríkjum (sjá t.d. skýrslu breska fjármálaráðuneytisins, 2003). Almennt aukin velmegun sem og lýð- og félagsfræðilegar ástæður eru helstu skýringar sem nefndar eru. Talið er að auknar heildartekjur og þar með

Mynd 4.2
Hlutur atvinnugreina af heildarvinnsluvirði í ýmsum ríkjum 2000-2009
% af heildarvinnsluvirði

velmegun heimila (þar sem hjón eru í auknum mæli bæði á vinnumarkaði) hafi kallað á hlutfallslega aukningu eftirspurnar eftir þjónustu og þannig minni eftirspurn eftir neysluvörum sem teljast síður tekjuteygnari. Það að þjóðir hafa elst og væntur meðalaldur hækkað eykur einnig þörfina fyrir ýmiss konar þjónustu, t.d. heilbrigðisþjónustu.

Fleiri þættir eru nefndir til sögunnar eins og breytingar á gerð framleiðslunnar sem hefur leitt til tilfærslna á milli atvinnugreinaflokka. Gott dæmi um þetta er hugbúnaðarþróun sem var áður flokkuð undir iðnað þar sem hún átti sér stað í framleiðslufyrirtækjunum, en er nú almennt útvistað til hugbúnaðarfyrirtækja og flokkast því sem þjónustugrein.

Gerð hagkerfisins hefur að sama skapi þróast í átt að þjónustuhagkerfi með bættri stjórnun og skipulagningu, aukinni hátækniþekkingu og -þróun og sköpun vörumerkja. Að lokum má nefna að fall tollmúra, lægri flutningskostnaður, bætt samskipti milli ríkja og aukið fjármagnsflæði þeirra á milli hefur einnig átt þátt í að auka alþjóðlega samkeppni sem þannig dregur úr hlutfalli framleiðslugreina.

Allir þessir þættir skýra líklega að einhverju leyti vöxt þjónustugeirans á Íslandi undanfarna áratugi. Vöxturinn hér átti sér hins vegar stað nokkru síðar en í samanburðarríkjunum. Hér á landi átti hann sér einkum stað eftir síðustu aldamót en aukning kom að mestu fram á níunda eða tíunda áratug síðustu aldar í hinum ríkjum.³

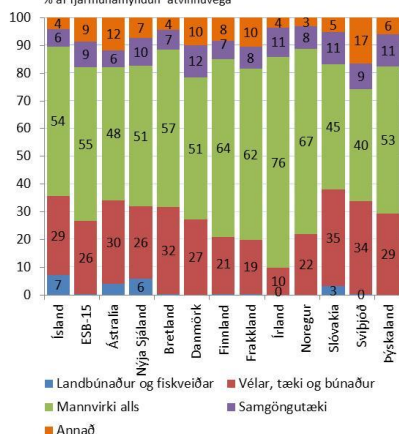
4.3 Samsetning fjármunamyndunar

Ekki kemur á óvart að hlutur fiskveiða í fjármunamyndun hér á landi er mun meiri en almennt gerist í samanburðarríkjunum.⁴ Nam hann 3,4% að meðaltali á síðasta áratug, en í samanburðarríkjunum var vægi landbúnaðar og fiskveiða að jafnaði vel innan við ½%. Fjármunamyndun í landbúnaði var einnig hærri hér á landi en í samanburðarríkjunum að Slóvakíu, Ástralíu og Nýja-Sjálandi frátöldum eða að jafnaði um 3½% á seinasta áratug.

Langstærsti hluti fjármunamyndunar atvinnuveganna hér á landi á síðasta áratug var þó í mannvirkjagerð, en hlutfall mannvirkja af fjárfestingu á Íslandi nam þá 54%, 56% á hinum Norðurlöndunum og 55% í ESB15-ríkjunum (sjá mynd 4.3). Tvö ríki skera sig úr í þessum samanburði, Írland þar sem fjárfesting í mannvirkjum var 76% af heildarfjármunamyndun og Noregur þar sem hlutfallið var 67%. Næst stærsti þáttur fjármunamyndunar var í vélum, tækjum og búnaði til iðnaðar. Þar var hlutfallið 29% á Íslandi en 26% á hinum Norðurlöndunum og í ESB15-ríkjunum.

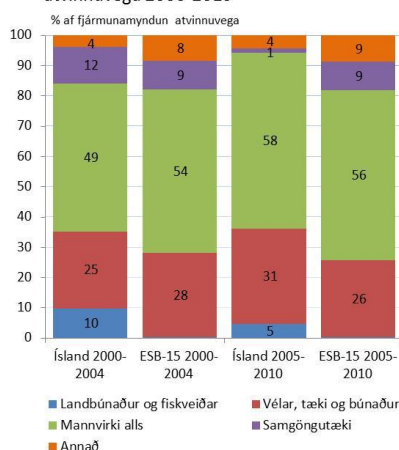
Nokkur breyting var á samsetningu fjárfestingar hér á landi á síðasta áratug. Hlutfall fiskveiða af heildarfjármunamyndun atvinnuvega á Íslandi var 5½% á fyrri hluta hans en lækkaði mikið á síðari hluta hans og nam að meðaltali 1½% af heild enda fjárfesting í fiskveiðum óvenjulítill á seinustu árum. Vegna mikilla framkvæmda í orkufrækum iðnaði og uppbyggingu í orkuframleiðslu jókst fjármunamyndun í vélum, tækjum og

Mynd 4.3
Tegundaskipting fjármunamyndunar
atvinnuvega 2000-2010
% af fjármunamyndun atvinnuvega

Heimildir: Eurostat og Hagstofa Íslands.

Mynd 4.4
Hlutfallsleg skipting fjármunamyndunar
atvinnuvega 2000-2010
% af fjármunamyndun atvinnuvega

Heimildir: Eurostat og Hagstofa Íslands.

³ Byggt er á gögnum úr gagnagrunni OECD (Statistical Warehouse).

⁴ Fiskveiðar eru flokkaðar sem undirflokkur landbúnaðar í alþjóðlegri tölfraði.

búnaði til iðnaðar úr 25% af heildarfjármunamyndun á árunum 2000-2004 í 31% á árunum 2005-2010 (mynd 4.4). Þetta, ásamt verulega aukinni eftirspurn eftir húsnæði, hafði einnig áhrif á að hlutur mannvirkjagerðar jókst úr 49% á fyrri hluta áratugarins í 58% á seinni hluta hans. Hlutdeild fjárfestingar í samgöngutækjum minnkaði hins vegar mikið á seinni helmingi síðasta áratugar, fór úr 12% af heildarfjárfestingu í 1%. Stafar það af miklum samdrætti í sölu flugvéla frá leiguflugfélögum, sem drógu verulega úr umsvifum sínum eða hættu starfsemi. Einnig var verulegt magn af flutningatækjum flutt úr landi á árunum 2009-2010 í kjölfar efnahagskreppunnar.

4.4 Skipulagsuppbygging og stærð fyrirtækja

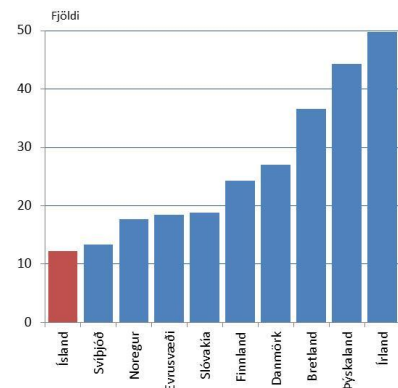
Eitt af einkennum íslensks þjóðarbúskapar er hlutfallslega mikill fjöldi fyrirtækja, en hér eru um 12 íbúar á hvert skráð fyrirtæki (mynd 4.5). Til samanburðar eru tæplega 19 íbúar á hvert fyrirtæki á evrusvæðinu (Framkvæmdastjórn Evrópusambandsins, 2011), sem segir þó aðeins hálfa söguna þar sem mikil dreifing er á milli landa svæðisins að því er þetta varðar. Flest eru fyrirtækin miðað við mannfjölda í Portúgal en þar eru ríflega 10 íbúar á hvert skráð atvinnufyrirtæki. Á hinum Norðurlöndunum eru að jafnaði 18 íbúar á hvert fyrirtæki. Fæst að tiltölu eru fyrirtæki í Írlandi og Þýskalandi, en þar eru 50 íbúar og 44 íbúar að meðaltali á hvert fyrirtæki.

Svo virðist sem að tiltölu við íbúafjölda séu fyrirtæki fleiri í Suður-Evrópuríkjum en í Mið- og Norður-Evrópuríkjum sem endurspeglar líklega tiltölulega hátt hlutfall lítilla fyrirtækja í Suður-Evrópu. Að þessu leyti er Ísland því líkara þessum löndum en stórum iðnríkjum í Norður- og Mið-Evrópu. Vegna þess að atvinnupátttaka hér á landi er með því mesta sem gerist í samanburðarríkjunum er meðalfjöldi starfsmanna á fyrirtæki hins vegar svipaður hér og á evrusvæðinu og hinum Norðurlöndunum. Eins og sést á mynd 4.6 eru að meðaltali um 6 starfsmenn á hvert fyrirtæki hér á landi en meðalstarfsmannafjöldinn er hins vegar á milli 11 og 12 í Þýskalandi, Bretlandi og Írlandi.

Langflest fyrirtæki flokkast sem lítil og meðalstór fyrirtæki (LMF), þar sem starfsmannafjöldinn er undir 250 manns. Í þessum flokki eru þrír undirflokkar: smáfyrirtæki (starfsmannafjöldi undir 10), lítil fyrirtæki (starfsmannafjöldi á bilinu 10-50) og meðalstór fyrirtæki (starfsmannafjöldi á bilinu 50-250). Hér á landi falla í LMF-flokkinn rétt um 99,7% allra skráðra starfandi fyrirtækja⁵ en á evrusvæðinu um 99,5% fyrirtækja. Á Íslandi skiptast þessi fyrirtæki þannig að 91,3% fyrirtækja teljast til smáfyrirtækja, 7% til lítilla fyrirtækja og rétt um 1½% fyllir flokkinn meðalstór fyrirtæki. Eins og sést á mynd 4.7 er þetta svipuð skipting og á evrusvæðinu og í ESB27-ríkjahópnum.

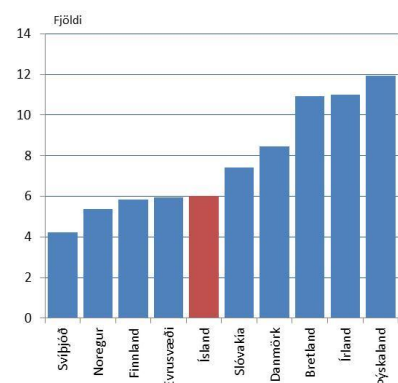
Um 72% af mannaflanum hér á landi starfa hjá fyrirtækjum í LMF-flokknum, sem er heldur hærra hlutfall en á evrusvæðinu og meðal ESB27-ríkjanna að meðaltali (mynd 4.8). Hlutfall mannaflans sem starfar hjá meðalstörum fyrirtækjum er hærra á Íslandi, eða um 24% en 16% á

Mynd 4.5
Fjöldi íbúa á hvert skráð atvinnufyrirtæki

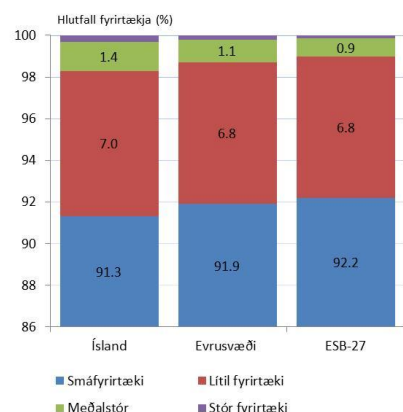
Heimildir: Framkvæmdastjórn Evrópusambandsins (2011) og Hagstofa Íslands.

Mynd 4.6
Meðalfjöldi starfsfólks á fyrirtæki

Heimildir: Framkvæmdastjórn Evrópusambandsins (2011) og Hagstofa Íslands.

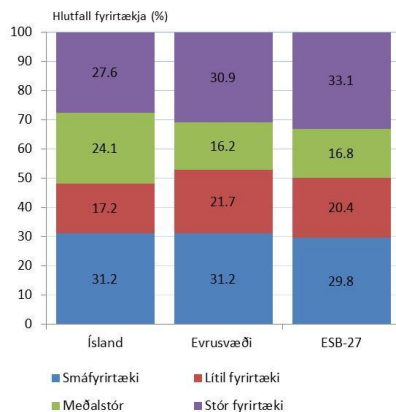
Mynd 4.7
Skipulagsuppbygging eftir stærð fyrirtækja

Heimild: Framkvæmdastjórn Evrópusambandsins (2011).

⁵ Upplýsingar eru fengnar frá Hagstofu Íslands þar sem leitast hefur verið við að draga frá þau fyrirtæki sem ekki eru með neina starfsemi.

Mynd 4.8
Skipting mannafla eftir stærð fyrirtækja

Heimild: Framkvæmdastjórn Evrópusambandsins (2011).

evrusvæðinu og 18% í ESB27-ríkjunum. Hins vegar eru aðeins færri starfsmenn hlutfallslega sem vinna hjá stórum fyrirtækjum hér á landi (28%) en á evrusvæðinu (31%) og meðal ESB27-ríkjanna (33%). Að meðaltali vinna um 35% af mannafla hjá stærri fyrirtækjum á hinum Norðurlöndunum og í Þýskalandi og Frakklandi er þetta hlutfall um 40%. Hlutfall mannaflans í vinnu hjá stórfyrirtækjum er til muna lægra að jafnaði í suðurhluta ESB (20% af mannafla) en í Norður- og Mið-Evrópuríkjum sambandsins (um 35% af mannafla).

Af ofansögðu sést að fyrirkomulag, uppbygging og skipulag fyrirtækja er almennt séð með mjög líkum hætti á Íslandi og í öðrum Evrópuríkjum. Fjöldi skráðra atvinnufyrirtækja að tiltölu við íbúafjölda á Íslandi er með því hæsta sem gerist í ofangreindum samanburðarríkjum en hér ber að líta til hás atvinnupátttökuhlutfalls hér á landi. Hlutfallslegri skiptingu mannafla á fyrirtækjaflokka er að jafnaði einnig mjög líkt farið hér á landi og er á evrusvæðinu og meðal ESB27-ríkjanna.

4.5 Utanríkisviðskipti og alþjóðafjármál

4.5.1 Vægi utanríkisviðskipta í íslenskum þjóðarbúskap

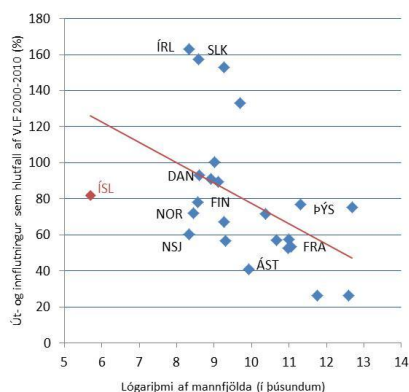
Eins og tíðkast meðal fámennra þjóða er óhjákvæmilegt að Íslendingar sérhæfi sig í tiltölulega afmörkuðum atvinnugreinum og reiði sig á utanríkisviðskipti með þær lífsþurftir sem þeir framleiða ekki sjálfir. Miðað við hversu smár þjóðarbúskapurinn er mætti því fyrirfram búast við að vægi utanríkisviðskipta væri tiltölulega mikið en nánari skoðun leiðir í ljós að svo er ekki.

Vöru- og þjónustuviðskipti

Tafla 4.1 sýnir umfang alþjóðaviðskipta, mælt sem hlutfall inn- og útflutnings vöru og þjónustu af landsframleiðslu, og stig fjármáalegrar samþættingar gagnvart umheiminum, mælt sem hlutfall erlendra eigna og skulda af landsframleiðslu að meðaltali síðasta áratug. Eins og taflan sýnir eru tólf ríki þar sem umfang alþjóðaviðskipta er meira en á Íslandi. Umfangið hér er rétt fyrir ofan meðaltal úrtaksins og nokkru hærra en miðgildi þess. Sé hins vegar Belgíu og Hollandi sleppt úr úrtakinu, en milliríkjaviðskipti þessara tveggja ríkja einkennast af því að bæði eru þau mikilvægar umskipunarhafnir fyrir alþjóðaviðskipti um Atlantshafið, lækkar meðaltalið niður í 73% og Ísland því yfir meðallagi hvað varðar vægi utanríkisviðskipta á þennan mælikvarða. Það er þó ljóst að þrátt fyrir að Ísland sé í meðallagi hvað varðar umfang alþjóðaviðskipta er vægi utanríkisviðskipta mun meira í mörgum öðrum ríkjum og þótt mörg þeirra séu lítil eru þau öll nokkru fjölmennari en Ísland.

Sérstöðu Íslands má glögglega sjá á mynd 4.9 sem sýnir hversu lágt hlutfallið er í raun miðað við smæð þjóðarbúskaparins. Þetta má staðfesta enn frekar með einfaldri aðhvarfsgreiningu á sambandi opnanleika og mannfjölda sem gefur til kynna að hlutfallið ætti í raun að vera töluvert hærra eða um 125% af landsframleiðslu í stað 82%. Andersen og Tryggvi Þ. Herbertsson (2003) fá sambærilegar niðurstöður með því að nota margvíða þáttagreiningu (e. multivariate factor

Mynd 4.9
Umfang utanríkisviðskipta og mannfjöldi

Heimildir: Eurostat og OECD.

analysis).⁶ Niðurstöður Mussa o.fl. (2000) renna enn frekari stoðum undir þessa niðurstöðu en þar kemur fram að meðalumfang alþjóðaviðskipta smárikja víða um heim er umtalsvert hærra en hér.

Tafla 4.1 Umfang alþjóðaviðskipta og fjármáaleg samþætting (%)

	Alþjóðaviðskipti	Alþjóðafjármál
Austurríki	100	454
Ástralía	41	172
Bandaríkin	26	213
Belgía	153	809
Bretland	57	904
Danmörk	93	400
Finnland	78	431
Frakkland	54	439
Grikkland	57	218
Holland	133	786
Írland	163	2.034
Ísland	82	651
Ítalía	53	239
Japan	26	153
Kanada	72	180
Noregur	72	347
Nýja-Sjáland	60	141
Portúgal	67	407
Slóvakía	157	150
Spánn	57	293
Sviss	91	1.036
Svíþjóð	89	434
Þýskaland	77	355
Meðaltal	81	489
Miðgildi	72	400

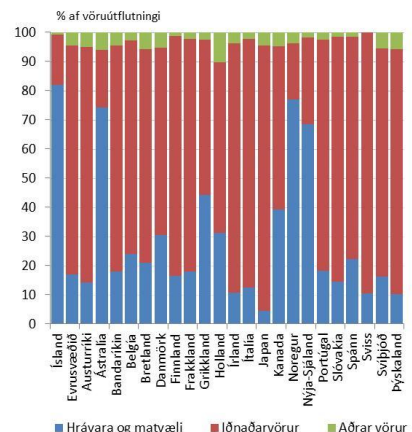
Umfang alþjóðaviðskipta er reiknað sem hlutfall inn- og útflutnings vöru og þjónustu af vergri landsframleiðslu. Fjármáaleg samþætting er reiknuð sem hlutfall erlendra eigna og skulda af vergri landsframleiðslu. Hlutföllin eru meðaltöl tímabilsins 2000-2010. Heimildir: Alþjóðagjaldeyrissjóðurinn og OECD.

Líklegt má telja að nokkrar ástæður séu fyrir því hversu lítt opinn íslenskur þjóðarbúskapur er að tiltölu. Að einhverju leyti endurspeglar þetta lága hlutfall að Ísland er eyja nokkuð úr alfaraleið og flutningar til og frá landinu því tiltölulega kostnaðarsamir. Önnur ástæða er líklega uppbygging framleiðslunnar. Í mörgum litlum Evrópuríkjum er innflutningur á hálfunnum iðnaðarvörum mikilvægur hluti alþjóðaviðskipta þar sem þessi ríki flytja inn hálfunnar iðnaðarvörur og flytja út frekar unnar og fullkláraðar iðnaðarvörur. Þetta leiðir til meira umfangs alþjóðaviðskipta í hagkerfinu.⁷ Þetta „gegnumstreymi“ er hins vegar mun minni á Íslandi þar sem íslenskar útflutningsgreinar reiða sig mestmegnis á náttúruauðlindir landsins í formi fiskimiða og raforku til

⁶ Sjá einnig Krugman (1991) og Arnór Sighvatsson, Má Guðmundsson og Þórarinn G. Pétursson (2001).

⁷ Fræðilega séð er því virðisauki utanríkisviðskipta í hlutfalli við landsframleiðslu réttari mælikvarði á opnustig hagkerfa en slík gögn liggja hins vegar ekki fyrir. Það má þó gera ráð fyrir að virðisauki í útflutningi sem hlutfall af vergri landsframleiðslu sé hærra hér á landi en hlutfall heildarútflutnings vegna hás virðisauka í sjávarútvegi (sjá Krugman, 1991, og Arnór Sighvatsson, Má Guðmundsson og Þórarinn G. Pétursson, 2001).

Mynd 4.10
Samsetning vöruútflutnings 2000-2010

Heimild: Gagnagrunnur Sameinuðu þjóðanna.

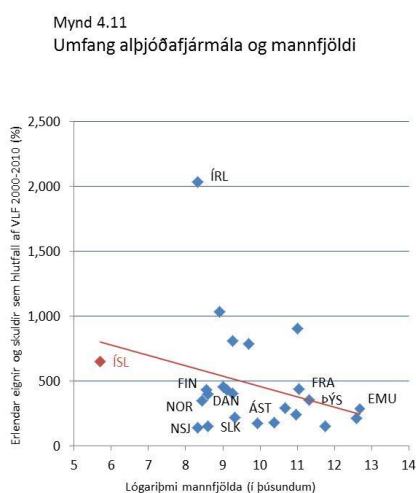
stóriðju og útflutning hrávöru líkt og sjá má á mynd 4.10. Eins og myndin sýnir var hlutfall hrá- og matvöru í vöruútflutningi Íslendinga um 82% á árunum 2000-2010, sem er mun hærra hlutfall en meðal annarra OECD-ríkja ef Ástralía, Noregur og Nýja-Sjáland eru undanskilin en þar mælist hlutfallið litlu lægra en hér á landi. Á sama tíma er stærstur hluti innflutnings Íslendinga endanlegar neyslu- og fjárfestingarvörur. Ísland stendur því að nokkru leyti fyrir utan hina alþjóðlegu verkaskiptingu alþjóðlegrar iðnaðarvöruframleiðslu. Þessu til viðbótar gæti sjálfstæður gjaldmiðill virkað sem viðskiptahindrun sem gerir utanríkisviðskipti dýrari og dragi úr þeim að öðru óbreyttu (sjá nánar í köflum 6 og 8).

Fjármálaviðskipti

Fyrir lítil hagkerfi getur verið skynsamlegt að nýta aðgengi að alþjóðlegum fjármálamörkuðum til að jafna sveiflur í innlendri neyslu sem rekja má til sértækra innlendra efnahagsskella og til að dreifa áhættu í eignasafni þjóðarbúsins.⁸ Því má gera ráð fyrir að lítil hagkerfi séu mjög samþætt við alþjóðlega fjármálakerfið með tiltölulega hátt hlutfall erlendra eigna og skulda miðað við stærð þjóðarbúskaparins. Þegar litið er til fjármálalegrar samþættingar í töflu 4.1 má sjá að fjármálaleg tengsl íslensks þjóðarbúskapar við umheiminn eru nokkur og að einungis fimm ríki í samanburðarhópnum eru með hærra hlutfall erlendra eigna og skulda af vergri landsframleiðslu, en hlutfallið hér er um 160 prósentum yfir meðaltali ríkjahópsins og um 250 prósentum yfir miðgildinu (sjá einnig mynd 4.11). Á þennan mælikvarða er Ísland því yfir meðallagi samþætt hinu alþjóðlega fjármálakerfi.

Rétt er þó að hafa í huga að meðaltal síðasta áratugar gefur líklega nokkuð skakka mynd af samþættingu íslensks þjóðarbúskapar við alþjóðlega fjármálakerfið. Þótt fjármálaleg samþætting hafi verið nokkuð stöðug í flestum samanburðarríkjunum á tímabilinu hefur hún aukist töluvert í sumum þeirra, þ.m.t. á Íslandi. Hér á landi fór hlutfall erlendra eigna og skulda úr tæpum 150% af landsframleiðslu árið 2000 í rúm 1.200% árið 2010. Árin eftir hrun fjármálakerfisins ýta því meðaltalinu töluvert upp en aukningin endurspeglar að mestu mikla aukningu erlendra skulda. Þessi skuldsetning mun þó að öllum líkindum lækka þegar lokið verður við uppgjör þrotabúa föllnu bankanna.

Ef stuðst er við gagnagrunn Lane og Milesi-Ferretti (2006) sem nær til ársins 2007 og einungis horft til meðaltals árunna 1998 til 2007 var hlutfall erlendra eigna og skulda af vergri landsframleiðslu á Íslandi 394% en meðaltal 23 iðnríkja var 422% og Ísland því undir meðallagi (sjá umfjöllun í kafla 17). Það er því ljóst að árin eftir 2007 hafa mikið að segja um stöðu Íslands meðal samanburðarríkjanna varðandi umfang fjármálalegrar samþættingar en eftir sem áður hefur samþættingin aukist síðasta áratug.

Heimildir: Alþjóðagjaldeyrissjóðurinn og Eurostat.

⁸ Reynsla Íslendinga og margra annarra ríkja undanfarin ár sýnir hins vegar að aukin samþætting við hið alþjóðlega fjármálakerfi felur einnig í sér hættur, sé ekki farið varlega í skuldsetningu. Sjá umfjöllun í köflum 2, 3, 16 og 17.

4.5.2 Vægi einstakra ríkja í útflutningi Íslands

Tafla 4.2 sýnir vöruútflutning nokkurra landa til evrusvæðisins, ESB15-ríkjanna og ESB27-ríkjanna sem hlutfall af heildarvöruútflutningi, að meðaltali árin 2000 til 2010. Eins og lesa má úr töflunni eru sex ríki með hærri hlutfall en Ísland af útflutningi til evrusvæðisins en einungis fjögur með hærri hlutfall af útflutningi til ESB15 og fimm til ESB27. Hlutfall útflutnings Íslands til þessara svæða er í öllum tilfellum hærri en meðaltal samanburðarríkjanna og umtalsvert hærri en meðaltalið fyrir ESB15 og ESB27. Því er ljóst að þrátt fyrir að umfang alþjóðaviðskipta sé minna en búast mætti við vegur evrusvæðið og ESB þungt í útflutningi landsins. Vægi evrusvæðisins verður jafnframt enn hærri sé útflutningur til Danmerkur tekinn með, en þá fer hlutfallið í 55% af heildarvöruútflutningi. Í kafla 20 er fjallað nánar um landasamsetningu utanríkisviðskipta Íslands í samhengi við umfjöllun um val á gjaldmiðli til að festa gengi krónunnar við eða til upptöku sem eigin gjaldmiðil.

Tafla 4.2 Vöruútflutningur til evrusvæðisins og ESB sem hlutfall af heildarvöruútflutningi 2000-2010 (%)

	Evrusvæðið	ESB15	ESB27
Austurríki	56	58	73
Ástralía	6	11	11
Bandaríkin	15	20	21
Belgía	63	74	77
Bretland	52	55	58
Danmörk	42	64	69
Finnland	34	50	58
Frakkland	51	61	65
Grikkland	43	44	63
Holland	64	77	81
Írland	41	61	63
Ísland	52	72	74
Ítalía	48	54	62
Japan	11	14	15
Kanada	4	6	6
Noregur	44	78	80
Nýja-Sjáland	9	14	14
Portúgal	67	77	79
Slóvakía	53	58	87
Spánn	60	69	73
Sviss	52	58	62
Svíþjóð	40	53	59
Þýskaland	44	54	64
Meðaltal	45	55	61
Miðgildi	48	58	64

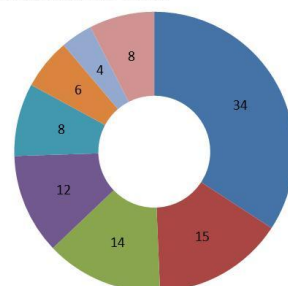
Heimild: OECD.

Mynd 4.12 sýnir hlutdeild mynsvæða í þjónustuútflutningi Íslands árið 2010.⁹ Myndin sýnir glögg að evrusvæðið er langstærsta

⁹ Söfnun upplýsinga um þjónustuviðskipti eftir gjaldmiðlum hófst ekki fyrr en árið 2009 og því er ekki unnt að greina hlutdeild mynsvæða í þjónustuútflutningi lengra aftur í tímann.

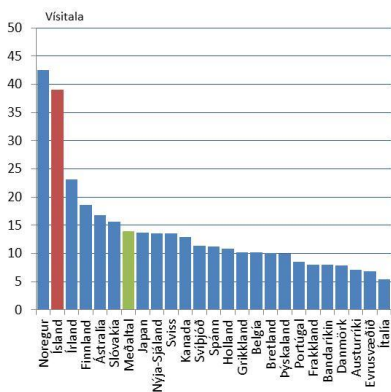
Mynd 4.12 Hlutdeild mynsvæðis í þjónustuútflutningi

Þjónustuútflutningur árið 2010 (%)

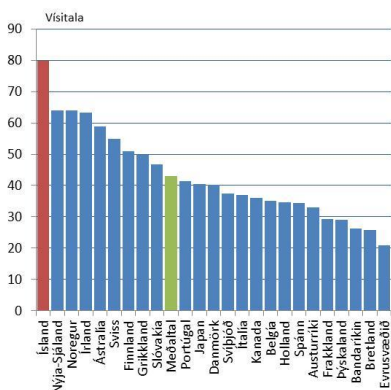
■ Evrusvæðið ■ Danmörk ■ Bandaríkin ■ Bretland
■ Svíþjóð ■ Noregur ■ Kanada ■ Annað

Heimild: Hagstofa Íslands.

Fábreytni vöruútflutnings 2000-2010¹

1. Herfindahl-Hirschmann vísitala sem mælir fábreytni útflutningsgrunnis ríkis. Vísitalan er á bilinu 0 til 100 þar sem hærri tala táknar meiri fábreytni.

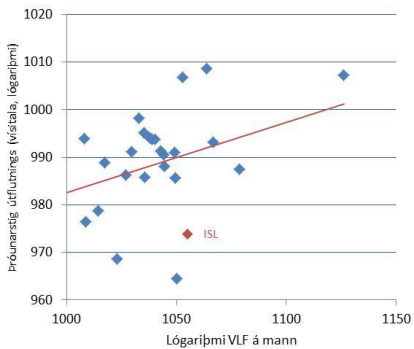
Heimild: Gagnagrunnur Sameinuðu þjóðanna.

Frábreytni vöruútflutnings 2000-2010¹

1. Útgáfa af Finger-Kreinen vísitölu sem mælir hversu ólíkur útflutningsgrunnur viðkomandi ríkis er útflutningsgrunni meðalríkis. Vísitalan liggur á bilinu 0 til 100 þar sem hærri tala táknar meiri frábreytni.

Heimild: Gagnagrunnur Sameinuðu þjóðanna.

Þróunarstig útflutnings og landsframleiðsla á mann meðal OECD-ríkja

Þróunarstig útflutnings mælir framleiðnistig í tengslum við útflutnings-
uppbyggingu einstakra ríkja. Hærra gildi táknar þróaðri útflutnings-
uppbyggingu. Tölur eru fyrir árið 2007.

Heimild: Alþjóðagjaldeyrissjóðurinn (2010).

einstaka mynstsæðið í þjónustuútlutningi landsins með 34% af heildarþjónustuútlutningi en hlutfallið er hærra en 10% í þremur ríkjum: Danmörku (15%), Bandaríkjunum (14%) og Bretlandi (12%). Þar sem danska krónan fylgir evrunni náð er ekki óeðlilegt að bæta Danmörku við hlutdeild evrusæðisins, en við það verður hlutdeild evrusæðisins í þjónustuútlutningi rétt um helmingur, sem er svipuð hlutdeild og í vöruútlutningi.

4.5.3 Sérstaða útflutnings Íslendinga

Útflutningsgrunnur Íslendinga er að mörgu leyti mjög sérstakur. Eins og áður var nefnt veldur sú staðreynd að Ísland er lítil eyja nokkuð úr alfaraleið því að mjög lítið er um að hingað séu fluttar inn hálfunnar iðnaðarvörur sem síðan eru fluttar aftur út frekar unnar eða fullunnar. Þess í stað byggjast útflutningsatvinnuvegir landsins á náttúruauðlindum. Hlutfall hrá- og matvöru, að langmestu leyti áls og sjávarafurða, í útflutningi landsins er því mun hærra en í öðrum OECD-ríkjum.

Sérstöðu útflutningsgrunnns Íslendinga má einnig sjá með því að skoða fábreytni (e. trade concentration) og frábreytni (e. trade diversification) útflutnings ríkja. Til að mæla fábreytni útflutnings er notast við Herfindahl-Hirschmann-vísitölu sem mælir samþjöppun eða fábreytni á markaði, þar sem hærra gildi táknar meiri fábreytni. Á mynd 4.13 má sjá að útflutningur Íslands og Noregs er hvað fábreyttastur meðal samanburðarríkjanna og mælist vísitalan nálægt 40 stigum, sem er um þrefalt hærra en meðaltal samanburðarhópsins. Þetta endurspeglar hversu stóru hlutverki náttúruauðindir hafa að gegna í útflutningi landanna, ál- og sjávarafurðir á Íslandi og olía í Noregi.

Til að mæla frábreytni útflutnings er notast við Finger-Kreinen-vísitölu sem mælir hversu frábregðinn útflutningsgrunnur viðkomandi ríkis er frá útflutningsgrunni meðalríkisins og táknar hærra gildi meiri frábreytni. Á mynd 4.14 sést að vísitala frábreytni útflutningsgrunns Íslands er töluvert hærri en hjá þeim ríkjum sem næst koma í röðinni og tvöfalt hærri en að meðaltali í samanburðarríkjunum. Útflutningsgrunnur Íslands er því mjög sérhæfður og einskorðaður við fáar atvinnugreinar og því einnig mjög ólíkur því sem gengur og gerist í öðrum OECD-ríkjum.

Alþjóðagjaldeyrissjóðurinn (2010) gerir sérstöðu íslensku útflutnings enn frekari skil. Þar kemur fram að til viðbótar við að útflutningsframleiðslan byggist á fábreyttum og þröngum afurðagrunni, virðist sem útflutningsgrunnurinn sé einnig óvenju einfaldur miðað við hátt tekjustig þjóðarinnar. Þetta er byggt á mati á þróunarstigi útflutningsvara (e. sophistication of exports) sem mælir framleiðnistig í tengslum við útflutningsuppbyggingu viðkomandi ríkis. Þau ríki þar sem tekjur eru háar leitast að jafnaði við að framleiða vörur á háu framleiðnistigi. Eins og sést á mynd 4.15 er þróunarstig íslensku útflutnings lágt á þennan mælikvarða í samanburði við önnur iðnríki sem skýrist aðallega af háu hlutfalli sjávar- og álafurða í íslenskum útflutningi, sem er að jafnaði mun líkara því sem gerist meðal ríkja þar sem tekjustig er lægra. Eins og sést á mynd 4.16 hefur munurinn einnig farið vaxandi yfir tíma í samanburði við önnur Norðurlönd.

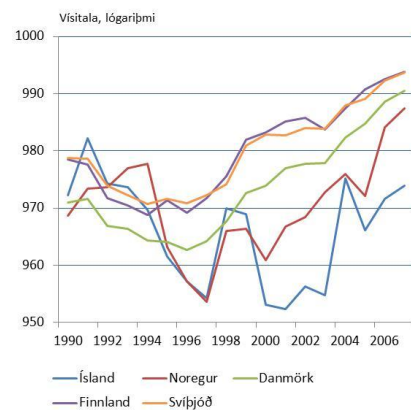
Í grein Alþjóðagjaldeyrissjóðsins er einnig lagt mat á það hversu tengdar stærstu útflutningsatvinnugreinar Íslendinga eru við aðra háframleiðnari innlenda framleiðslustarfsemi. Eins og Hausmann og Klinger (2006) benda á ætti þétttriðnara net atvinnustarfsemi yfirleitt að fara saman við öflugri og fjölbreyttari útflutningsstarfsemi þar sem meiri líkur eru á að núverandi framleiðsla styðji við eða gefi af sér nýjar útflutningsafurðir á háu framleiðnistigi. Slíkar vörutegundir mætti líka kalla afleiddar eða tengdar vörur út frá núverandi framleiðslufyrirkomulagi. Þegar þessi „ættþætting“ íslenskrar útflutningsstarfsemi (e. open forest) er skoðuð kemur í ljós að helstu útflutningsgreinar Íslands (sjávarútvegur og ál) eru tiltölulega einangraðar frá þungamiðju framleiðslu annarrar vöru og þjónustu í landinu. Þegar horft er til annarra ríkja á svipuðu tekjustigi sést einnig að útflutningsframleiðslan er þar jafnan nátengd þungamiðju meginkjarna (e. gravity center) innlendrar framleiðslu og í nánari tengslum við aðrar framleiðslugreinar sem auðveldar frekari þróun og vöxt útflutningsgreina. Þessu er öðruvísi farið hér á landi þar sem framleiðsluuppbyggingin byggist á tiltölulega fáum vörutegundum. Það er reyndar ekki óvenjulegt fyrir lítil hagkerfi en við þetta bætist að framleiðsla útflutningsvara er mjög einhæf hér á landi og ekki í miklum tengslum við framleiðslu á öðrum vörum eða þjónustu.

Í þessu gæti falist ákveðin brotalöm og að þessu leyti sker íslenskur þjóðarbuskapur sig úr sambærilegum framleiðsluhagkerfum (sjá mynd 4.17). Eins og Hausmann og Klinger (2006) og Alþjóðagjaldeyrissjóðurinn (2010) sýna fram á getur þetta hindrað frekari vöxt útflutningsframleiðslu og fæðingu nýrra útflutningsafurða og þar með dregið úr hagvaxtargetu þjóðarbúsins til langs tíma. Samkvæmt mati Alþjóðagjaldeyrissjóðsins gæti hagvöxtur verið að jafnaði um ¼-½% meiri á ári og vöxtur útflutnings milli ½-1% meiri á ári ef íslenskur þjóðarbuskapur byggir við sambærilega stöðu og er í Finnlandi varðandi þróunarstig útflutnings og innbyrðis tengsl milli útflutningsframleiðslu og þungamiðju annarrar innlendrar framleiðslu. Þann fyrirvara verður þó að hafa um þessa niðurstöðu að um hreina reikniæfingu að ræða og ekki lagt mat á hversu erfitt það kann að vera fyrir Ísland að breytast með þessum hætti þegar tekið er tillit til smáðar íslenska hagkerfisins og þeirrar sérhæfingar í framleiðslu sem því fylgir.

4.5.4 Sveiflur í útflutningi og viðskiptakjörum

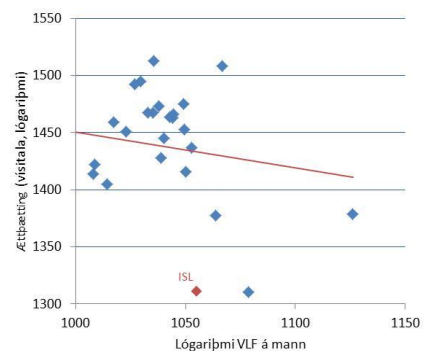
Þrátt fyrir sérstöðu Íslands eru sveiflur í vexti útflutnings svipaðar og í samanburðarríkjum sem eru öll, að Noregi undanskildum, með breiðari útflutningsgrunn. Þetta kemur ef til vill ekki á óvart þar sem framleiðsla hér á landi er að stórum hluta háð takmörkunum sökum aflaheimilda í sjávarútvegi og langs fjárfestingartíma í orkufrekum iðnaði. Mynd 4.18 sýnir vöxt útflutnings að raunvirði hér á landi og bil hæsta og lægsta gildis hjá ýmsum öðrum þróuðum ríkjum. Líkt og sjá má sveiflast útflutningur Íslendinga svipað að stærðargráðu og í hinum iðnríkjunum. Staðalfrávik útflutningsvaxtar hér á landi yfir tímabilið 1971-2010 mælist 6,2% en

Mynd 4.16
Þróunarstig útflutnings: samanburður við önnur Norðurlönd

Heimild: Alþjóðagjaldeyrissjóðurinn (2010).

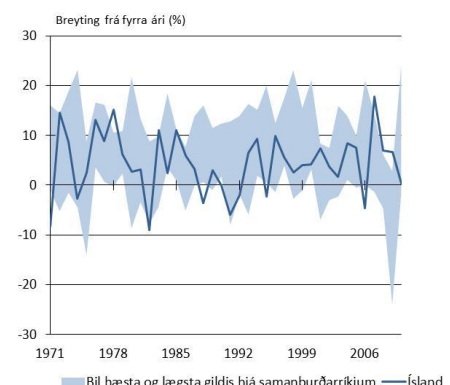
Mynd 4.17
Ættþætting útflutnings og landsframleiðsla á mann meðal OECD-ríkja

Ættþætting útflutnings mælir hversu nátengdar útflutningsatvinnugreinar einstaks ríkis eru. Hærra gildi tákna þétttriðnara net útflutningsatvinnustarfsemi. Tölur eru fyrir árið 2007.

Heimild: Alþjóðagjaldeyrissjóðurinn (2010).

Mynd 4.18
Vöxtur útflutnings 1971-2010¹

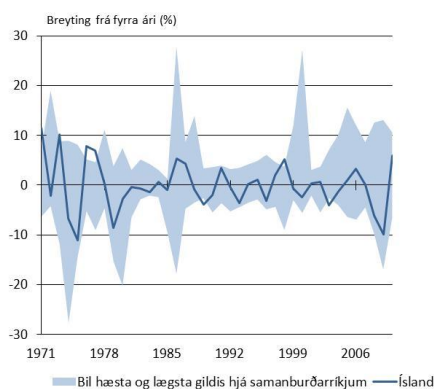
1. Samanburðarríkin eru Ástralía, Bandaríkin, Bretland, Danmörk, Finnland, Frakkland, Ítalía, Japan, Kanada, Noregur, Nýja-Sjáland, Sviss, Svíþjóð og evrusvæðið. Frá 1985 bætast Írland og Þýskaland í úrtakið og frá 1993 Slóvakía.

Heimildir: Macrobond og Seðlabanki Íslands.

staðalfrávik útflutnings samanburðarríkja er að meðaltali 5,7%.¹⁰ Þessi niðurstaða er í takt við niðurstöðurnar í grein Arnórs Sighvatssonar (2004). Áhugavert er að samfara niðursveiflu allra samanburðarríkjanna á árinu 2009 dróst útflutningur allra ríkja saman nema Íslands, Nýja-Sjálands og Ástralíu sem eiga það sameiginlegt að hátt hlutfall vöruútflutnings þeirra er fólgið í hrávörum og matvælum, líkt og mátti sjá á mynd 4.10.

Vægi hrávöru og matvæla í vöruútflutningi leiðir til þess að afkoma íslenskrar útflutningsframleiðslu er næm fyrir verðbreytingum í sjávarafurðum og áli. Þótt sveiflur í viðskiptakjörum séu heldur meiri hér en að meðaltali í samanburðarríkjunum, kemur í ljós að viðskiptakjör Íslands sveiflast minna en hjá öðrum hrávöruútflutningsríkjum, s.s. Noregi, Nýja-Sjálandi og Ástralíu. Yfir tímabilið 1971-2010 mælist staðalfrávik viðskiptakjara á Íslandi 4,9% en meðaltalið yfir samanburðarríkin mælist 4,3%. Viðskiptakjör hinna hrávöruútflutningsríkjanna sveiflast meira en á Íslandi og mestu sveiflurnar eru hjá Norðmönnum en þar er staðalfrávik viðskiptakjara 8,2%. Þetta sést betur á mynd 4.19 sem sýnir þróun viðskiptakjara og mynd 4.20 þar sem sveiflur í viðskiptakjörum og útflutningi eru bornar saman. Sýna þær að Ísland er ekki frábrugðið öðrum iðnríkjum, en hin hrávöruútflutningsríkin, Ástralía, Nýja-Sjáland og Noregur, eru nokkuð sér á báti. Hátt staðalfrávik viðskiptakjara hjá hrávöruútflutningsríkjunum ætti ekki að koma á óvart þar sem útflutningur þeirra er einnig fá- og frábreytinn, eins og áður hefur komið fram. Ef útflutningur ríkis er byggður á mjög fáum vörum má ætla að hreyfingar í verði þeirra valdi meiri sveiflum í viðskiptakjörum en ef útflutningur ríkis er byggður á breiðum grunni (sjá Gerlach, 1999). Miðað við þetta kemur niðurstaðan fyrir Ísland því nokkuð á óvart. Ein hugsanleg skýring er að sjávarafurðir eru margar og mismunandi vöruflokkar þar sem sumir líkjast hefðbundnum hrávörum (t.d. mjöl og lýsi) meðan aðrir fara til sérhæfðrar matargerðar af hæsta gæðaflokki og því nokkurt svigrúm til tilfærslu milli vöruflokka í kjölfar verðbreytinga. Önnur möguleg skýring er að fyrir framleiðslu helstu útflutningsvara Íslendinga, áls og sjávarafurða, eru fluttar inn aðrar hrávörur (súrál og skaut fyrir álframleiðslu og olía fyrir fiskveiðar) en verð þeirra sveiflast einnig nokkuð og vegur því á móti sveiflum í útflutningsverði þegar viðskiptakjör eru reiknuð.

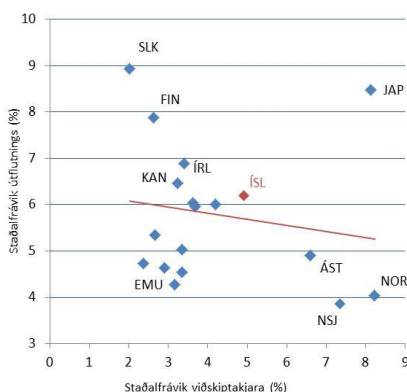
Mynd 4.19
Viðskiptakjör 1971-2010¹

1. Samanburðarríkin eru Ástralía, Bandaríkin, Bretland, Danmörk, Finnland, Frakkland, Írland, Ítalía, Japan, Kanada, Noregur, Nýja-Sjáland, Sviss, Svíþjóð, Þýskaland og evrusvæðið. Frá 1993 bætist Slóvakía í úrtakið.

Heimildir: Macrobond og Seðlabanki Íslands.

Mynd 4.20
Sveiflur í viðskiptakjörum og útflutningi 1971-2010

Heimildir: Macrobond og Seðlabanki Íslands.

4.6 Sveiflur í einkaneyslu

Eins og rakið er í kafla 10 er íslenskur þjóðarbúskapur mjög sveiflukenndur miðað við flest önnur OECD-ríki. Staðalfrávik hagvaxtar á Íslandi mælist hátt eða 3,8% á árunum 1994-2010 en einungis 1,8% að meðaltali í OECD-ríkjunum. Fyrir sama tímabil mælist staðalfrávik einkaneysluvaxtar um 7% hér á landi en einungis 1,3% að meðaltali í OECD-ríkjunum (sjá mynd 4.21). Eins miklar sveiflur í einkaneyslu og mælast hér á landi eru almennt taldar óæskilegar. Hagfræðikenningar

¹⁰ Ef staðalfrávik útflutningsvaxtar er reiknað fyrir tímabilið 1994-2010 mælist það 5,1% hér á landi en staðalfrávik samanburðarríkjanna er að meðaltali 6,2%.

ganga jafnan út frá því að heimilin leitist við að hámarka eigin velferð með því að jafna neyslu yfir tíma og að miklar sveiflur í einkaneyslu hafi að öðru óbreyttu neikvæð áhrif á velferð þeirra. Sveiflujöfnun einkaneyslu sjást ekki eins skýr merki hér á landi og í flestum öðrum löndum. Sveiflur í einkaneyslu eru raunar meiri en sveiflur í framleiðslu og tekjum, eins og sjá má á mynd 4.21.

Mynd 4.22 sýnir vöxt einkaneyslu hér á landi og bil hæsta og lægsta gildis hjá ýmsum öðrum þróuðum ríkjum. Eins og sjá má fer vöxtur einkaneyslu hér á landi út fyrir bil hæsta og lægsta gildis hjá hinum ríkjunum í meira en helmingi tilfella. Þetta sést enn frekar á mynd 4.23, sem sýnir staðalfrávik einkaneysluvaxtar sem hlutfall af staðalfrávik hagvaxtar fyrir Ísland og samanburðarríkin fyrir tímabilið 1971-2010. Þar sést greinilega hvernig Ísland sker sig verulega frá hinum ríkjunum og eru sveiflur í einkaneyslu að jafnaði um tvöfalt meiri en sveiflur í landsframleiðslu.

4.6.1 Undirflokkar einkaneyslu

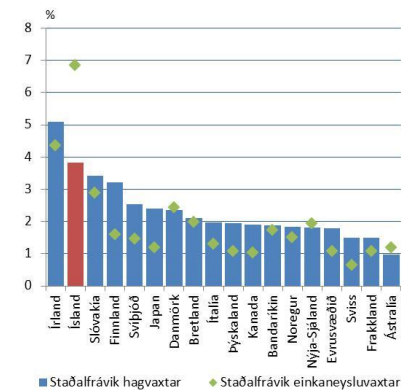
Skipta má einkaneyslu í fjóra þætti: neyslu varanlegrar neysluvöru (e. durables), óvaranlegrar neysluvöru (e. non durables), hálfvaranlegrar neysluvöru (e. semi durables) og þjónustu. Tafla 4.3 sýnir staðalfrávik breytinga í einkaneyslu og undirflokkum hennar fyrir mismunandi tímabil. Útgjöld til bifreiðakaupa, húsgagna og stærri heimilistækja eru flokkuð sem varanleg neysluútgjöld og eins og sjá má sveiflast þau mest á öllum tímabilum.¹¹ Líklega skýra verulegar sveiflur í þessum flokki miklar sveiflur í einkaneyslu á Íslandi, enda lækkar staðalfrávik einkaneyslu úr 6,5% í 4,9% þegar horft er til einkaneyslu án varanlegra neysluvara. Næstmestu sveiflurnar er að finna í neyslu hálfvaranlegra neysluvara, en í þeim flokki er m.a. að finna kaup á fatnaði, bókum, geisladiskum, íþróttavörum og heimilisáhöldum. Eins og fyrirfram hefði mátt búast við er staðalfrávik óvaranlegra neysluvara á borð við mat, drykk, áfengi, bensín og lyf fremur lágt enda í flestum tilfellum um nauðsynjavörur að ræða.

Mynd 4.24 ber saman undirliði einkaneyslu á Íslandi við undirliði í öðrum ríkjum.¹² Samkvæmt henni er hæsta staðalfrávik í öllum ríkjunum í flokknum varanlegrar neysluvöru. Ísland mælist með hæsta staðalfrávik, 23%, en næsthæsta staðalfrávik (12%) mælist í Finnlandi. Í öllum flokkunum fjórum er Ísland með hæsta staðalfrávik. Gögn um kaup á ökutækjum sem tilheyra varanlegum neysluvörum fundust einungis fyrir fjögur lönd. Þar mælist einnig hæsta staðalfrávik á Íslandi (32,3%), því næst í Danmörku (23,8%), síðan Bandaríkjunum (6,2%) og Frakklandi (5,8%).

¹¹ Hlutfall varanlegra neysluvara af heildareinkaneyslu var að meðaltali 9% yfir tímabilið 1990-2010, en það fór hæst árið 2005 í 12% og lægst árið 2009 þegar það mældist 4%. Hálfvaranlegar neysluvörur vögu að meðaltali 12% af heildareinkaneyslu yfir tímabilið, óvaranlegar neysluvörur 30% og þjónustuliðurinn 42%.

¹² Ekki fengust upplýsingar um alla undirflokkar einkaneyslu fyrir öll samanburðarríkin, t.a.m. vantar upplýsingar um hálfvaranlegar neysluvörur fyrir Bandaríkin, Bretland og Frakkland auk upplýsinga um óvaranlegar neysluvörur fyrir Frakkland. Einungis voru til upplýsingar um varanlegar neysluvörur fyrir Noreg. Upplýsingar um undirflokkar einkaneyslu fengust ekki fyrir Ástralíu, Írland, Nýja-Sjáland, Slóvakíu, Sviss, Þýskaland og evrusvæðið.

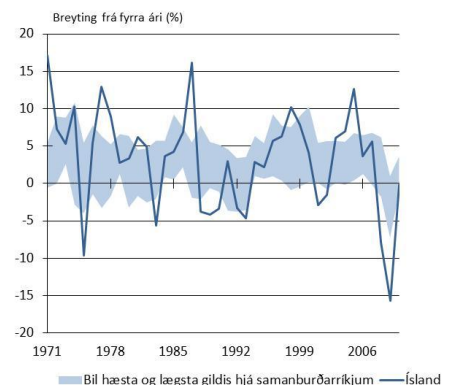
Mynd 4.21
Staðalfrávik hagvaxtar og einkaneysluvaxtar
1994-2010¹

1. Gögnin eru árleg. Staðalfrávik er reiknað af árlegum breytingum VLF og einkaneyslu.

Heimildir: OECD og Seðlabanki Íslands.

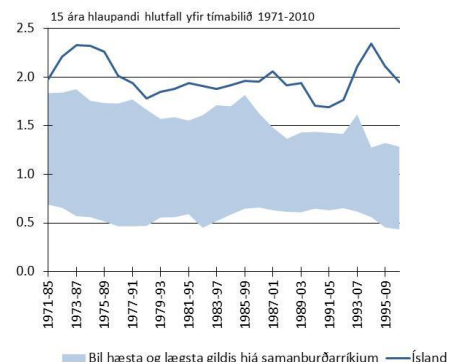
Mynd 4.22
Vöxtur einkaneyslu 1971-2010¹

1. Samanburðarríkin eru Ástralía, Bandaríkin, Bretland, Danmörk, Finnland, Frakkland, Ítalía, Japan, Kanada, Noregur, Nýja-Sjáland, Sviss, Svíþjóð og evrusvæðið. Frá 1985 bæstast Írland og Þýskaland í úrtakið og frá 1993 Slóvakía.

Heimildir: OECD og Seðlabanki Íslands.

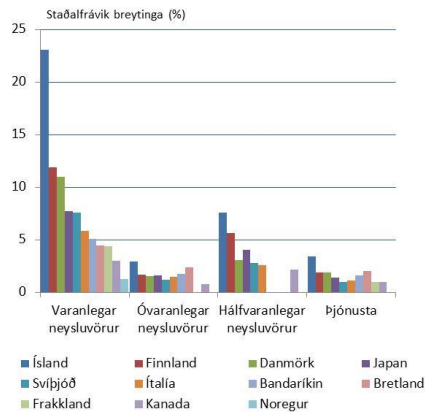
Mynd 4.23
Staðalfrávik einkaneysluvaxtar sem hlutfall af
staðalfrávik hagvaxtar¹

1. Samanburðarríkin eru Ástralía, Bandaríkin, Bretland, Danmörk, Finnland, Frakkland, Ítalía, Japan, Kanada, Noregur, Nýja-Sjáland, Sviss, Svíþjóð og evrusvæðið. Frá 1985 bæstast Írland og Þýskaland í úrtakið og frá 1993 Slóvakía. Tekinn er lógarími af breytingum áður en staðalfrávik vaxtar er reiknað.

Heimildir: OECD og Seðlabanki Íslands.

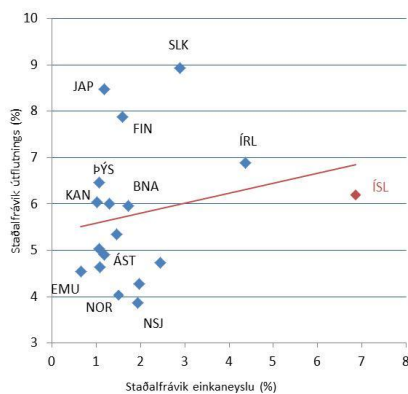
Mynd 4.24
Staðalfrávik sundurliðaðrar einkaneyslu 1991-2010¹

1. Gögn fyrir suma undirliði vantar fyrir nokkur lönd. Gögn eru árleg.

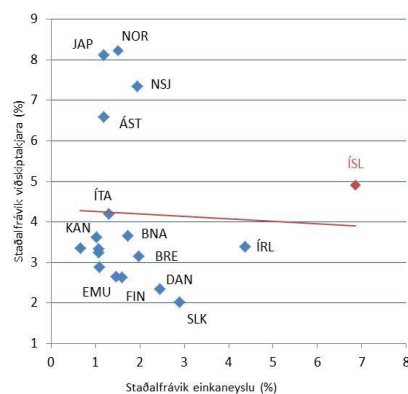
Heimildir: Macrobond og Seðlabanki Íslands.

Mynd 4.25
Sveiflur í einkaneyslu og útflutningi 1971-2010

Heimildir: Macrobond og Seðlabanki Íslands.

Mynd 4.26
Sveiflur í einkaneyslu og viðskiptakjörum 1971-2010

Heimildir: Macrobond og Seðlabanki Íslands.

Tafla 4.3 Sveiflur í einkaneyslu og nokkrum undirflokkum hennar

Staðalfrávik breytinga (%)	1991-2010	1991-2000	2001-2007	2001-2010
Einkaneysla	6,5	4,6	5,3	8,0
Einkaneysla án varanlegra neysluvara	4,9	4,2	3,5	5,6
Varanlegar neysluvörur	23,1	10,6	23,6	31,4
Kaup á ökutækjum	32,3	15,4	35,1	43,2
Varanlegar neysluvörur án ökutækja	16,7	9,3	13,2	22,2
Óvaranlegar neysluvörur	2,9	3,1	2,5	3,0
Hálfvaranlegar neysluvörur	7,6	6,7	6,0	8,6
Þjónusta	3,4	3,6	2,2	3,1
Verg landsframleiðsla	3,9	3,0	2,7	4,7
Gengisvísitala krónunnar	12,9	2,6	10,7	17,9
Ráðstöfunartekjur	7,2	4,0	4,9	9,6
Raunlaun	7,5	5,4	3,6	9,2

Gögnin eru árleg. Gögn um skiptingu einkaneyslu í undirflokkum eru fengin frá Hagstofu Íslands. Raunlaun eru fengin frá OECD. Heimildir: Hagstofa Íslands, OECD og Seðlabanki Íslands.

Niðurstaðan breytist ekki þótt áhrif efnahagskreppunnar árin 2008-2010 séu undanskilin, áfram eru mestu sveiflurnar í öllum flokkum hér á landi. Hins vegar er ekki jafn mikill munur á milli hæsta og næsthæsta staðalfráviks í varanlegum neysluvörum, þar sem það mælist 16% fyrir Ísland og 12% fyrir Finnland. Finnland er einnig með næsthæsta staðalfrávik í þremur flokkum, þ.e. varanlegum, hálf- og óvaranlegum neysluvörum, en Danmörk er með það næsthæsta í þjónustuliðnum.

Ef tímabilinu 1991-2007 er skipt í tvennt sést að sveiflur í varanlegum neysluvörum hér voru 13 prósentum meiri á tímabilinu 2001-2007 samanborið við tímabilið 1991-2000. Sveiflur í varanlegum neysluútgjöldum hafa því aukist töluvert eftir að gengi krónunnar var sett á flot árið 2001. Sveiflurnar minnka hins vegar lítillega í hinum undirflokkunum. Í samanburðarríkjunum hafa sveiflur í varanlegum neysluútgjöldum hins vegar almennt minnkað. Til dæmis eru sveiflur í varanlegum neysluútgjöldum Finna rúmlega 9 prósentum minni á seinna tímabilinu, eftir að þeir höfðu tekið upp evruna, en á því fyrra en á þeim tíma varð fjármálakreppa í Finnlandi.

4.6.2 Helstu ástæður sveiflna í einkaneyslu

Ýmsar ástæður geta verið fyrir meiri sveiflum í einkaneyslu á Íslandi en í öðrum löndum. Eins og áður hefur verið rakið er íslenska hagkerfið lítið og opið með tiltölulega einhæfa atvinnuuppbyggingu. Þetta getur leitt til þess að erfiðara er fyrir þjóðarbúið að ráða við mikil fjárfestingaráform auk þess sem einstaka atvinnugrein og áföll innan hennar geta haft hlutfallslega mikil áhrif á þróun þjóðarbúskaparins. Einnig er samsetning utanríkisviðskipta þannig að vægi hrávöru og matvæla í vöruútflutningi er mjög hátt miðað við flest OECD-ríki en vægi iðnaðarvöru lágt. Íslenskt atvinnulíf er því berskjaldað fyrir sveiflum í verði hrávöru en einnig fyrir sveiflum í gengi krónunnar þar sem innlend framleiðsla á iðnaðarvöru er lítil og því stærstur hluti þeirra og varanlegrar neysluvöru fluttur inn. Þrátt fyrir þetta eru sveiflur í viðskiptakjörum Íslendinga minni heldur en

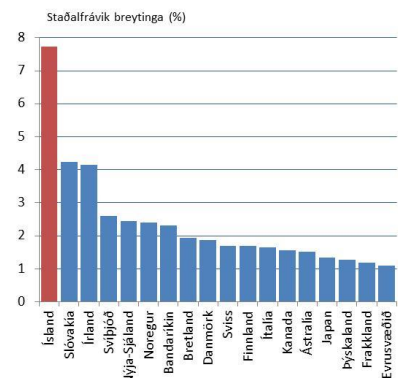
almennt gerist í öðrum hrávöruútflutningsríkjum, eins og áður hefur komið fram. Líkt og myndir 4.25 og 4.26 sýna sker Ísland sig verulega úr öðrum ríkjum varðandi sveiflur í einkaneyslu en er í ágætum takt við önnur ríki hvað varðar sveiflur í útflutningi og viðskiptakjörum.

Þótt umhverfi fyrirtækja sé sveiflukennt þarf það ekki að þýða sveiflukennda afkomu fyrir heimili á meðan þau geta jafnað sveiflur sínar. Ef lönd hafa t.a.m. þróuð fjármálakerfi og þar með fjölbreytt val á fjármálaafurðum og sparnaðarstig er hátt eiga heimili auðveldara með að taka lán og/eða ganga á sparnað sinn til að jafna sveiflur í neyslu. Líkt og áður kom fram var alþjóðleg fjármálaleg samþætting á Íslandi lengi vel tiltölulega takmörkuð og því líklega færri tækifæri til sveiflujöfnunar sem kann að skýra að hluta til miklar sveiflur í einkaneyslu á tímabilinu 1991-2000. Aðgangur að alþjóðlegum fjárfestingarkostum og lánsfé jókst þó eftir 2002 með stækkun og alþjóðlegri útpenslu innlands bankakerfis. Eftir bankakreppuna haustið 2008 lokaðist hins vegar aðgengi heimila að erlendum fjármálamörkuðum. Möguleikar til sveiflujöfnunar urðu því takmarkaðri en áður. Frjáls sparnaður íslenskra heimila hefur jafnan verið lítill og gerir þeim örðugra að ganga á sparnað sinn þegar illa árar og jafna þannig sveiflur í ráðstöfunartekjum (sjá einnig kafla 17). Á móti kemur reyndar öflugt lífeyrissjóðakerfi en það nýttist að litlu leyti til sveiflujöfnunar í einkaneyslu þar sem sá sparnaður er bundinn til langs tíma. Sú staðreynd og hin að stærstur hluti annars sparnaðar er gjarnan bundinn í húsnæðiseign, gerir það að verkum að stór hluti sparnaðar íslenskra heimila er illa aðgengilegur til að jafna sveiflur í einkaneyslu.

Mynd 4.27 sýnir staðalfrávik breytinga í raunlaunum fyrir Ísland og samanburðarríkin. Þar sést að sveiflur raunlauna eru mestar hér á landi en Írland og Slóvakía koma þar á eftir (sjá einnig umfjöllun í kafla 14). Ef tímabilið 2001-2007 er sérstaklega skoðað (sjá töflu 4.3) þegar umfang alþjóðlegrar fjármálastarfsemi jókst, má sjá að staðalfrávik raunlauna lækkar, en er samt hæst meðal samanburðarríkjanna. Þrátt fyrir þetta eru sveiflur í einkaneyslu meiri heldur en á tímabilinu 1991-2000 (aukast úr 4,6% í 5,3%) og má rekja það til sveiflna í varanlegum neysluvörum sem aukast úr 10% í 23%. Tímabilið 2001-2007 sker sig úr að því leyti að hér á landi jukust gengissveiflur mjög mikið eftir að gengi krónunnar var sett á flot. Miklar gengissveiflur geta haft töluverð áhrif á einkaneyslu með því að breyta hlutfallslegu verði innlendra og innfluttra afurða. Áhrifin geta einnig verið óbein í gegnum sveiflur í verðbólgu og launatekjum og í gegnum áhrif á efnahagsreikninga. Ætla má að þessi áhrif séu veigameiri eftir því sem gengi gjaldmiðilsins sveiflast meira með hagsveiflunni (í kafla 12 er að finna samanburð á sveiflum í gengi krónunnar og annarra gjaldmiðla). Eins og fram kemur á mynd 4.28 er töluverð fylgni á milli sveiflna í einkaneyslu og gengis krónunnar og verður fylgnin sterkari á tímabilinu eftir árið 2001 (sjá einnig kafla 10).

Önnur skýring á miklum sveiflum í einkaneyslu íslenskra heimila er líklega einnig slakur árangur innlendar hagstjórnar við sveiflujöfnun. Opinber fjármál hafa yfirleitt lagst á sveif með hagsveiflunum fremur en að vinna á móti þeim til jöfnunar (sjá t.d. Björn R. Guðmundsson og Gylfa

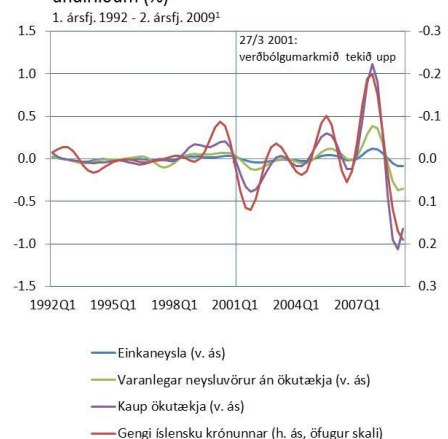
Mynd 4.27
Staðalfrávik raunlauna 1994-2010¹

1. Launagögn eru frá OECD. Nafnlaun hvers ríkis eru staðvirk með verðvísitölu einkaneyslu til að fá raunlaun.

Heimildir: OECD og Seðlabanki Íslands.

Mynd 4.28
Sveiflur í gengi krónunnar, einkaneyslu og undirliðum (%)

1. Gögn eru árstíðarleiðrétt og síuð með Baxter-King-tíðnisú (sjá kafla 10).
Heimildir: Hagstofa Íslands og Seðlabanki Íslands.

Zoëga, 1998).¹³ Innlendri stjórn peningamála hefur heldur ekki tekist að skapa nægilega trausta kjölfestu fyrir verðbólguvæntingar. Þannig hefur ekki tekist að tryggja verðstöðugleika sem jafnan er grunnforsenda efnahagslegs stöðugleika til langs tíma. Til viðbótar hefur skatta- og bótakerfið á Íslandi tilhneigingu til að hvetja til skuldsetningar og að heimili ráðstafi tiltölulega stórum hluta sparnaðar í húsnæði sem gerir sveiflujöfnun einkaneyslu enn erfiðari, eins og áður hefur komið fram.

4.7 Lokaorð

Í þessum kafla er fjallað um framleiðslugerð íslensks þjóðarbúskapar og uppbyggingu útflutningsstarfsemi þjóðarbúsins. Í þessu samhengi er einnig fjallað um sveiflur í utanríkisviðskiptum og einkaneyslu. Í ljós kemur að tiltölulega lítill kerfislegur munur er milli Íslands og helstu viðskiptalanda þegar horft er á samsetningu landsframleiðslu, fjármunamyndun og uppbyggingu fyrirtækja. Sé rýnt í alþjóðaviðskipti og einkaneyslu kemur hins vegar nokkur kerfislegur munur í ljós.

Eitt helsta sérkenni íslensks þjóðarbúskapar í samanburði við hagkerfi helstu viðskiptalanda er hátt vægi fiskveiða og landbúnaðar en þeir þættir standa undir um 7% af heildarvinnsluvirði vergrar landsframleiðslu hérlandis á árunum 2000-2009 en einungis um 2% í viðmiðunarríkjunum. Langstærsti hluti heildarvinnsluvirðis landsframleiðslu á Íslandi og í viðmiðunarríkjunum tengdur þjónustustarfsemi og er hlutfallið svipað hér og erlendis. Há hlutdeild fiskveiða og sjávarútvegs í þjóðarbúskapnum kemur einnig fram í fjármunamyndun. Hérlandis er fjármunamyndun þessara atvinnugreina að jafnaði um 7% af landsframleiðslu árin 2000-2010 en undir 1% í flestum ríkjum Evrópusambandsins. Að öðru leyti munar litlu á milli Íslands og viðmiðunarríkjanna varðandi samsetningu fjármunamyndunar.

Gerð innlendar atvinnustarfsemi sker sig ekki marktækt frá atvinnustarfsemi í Evrópusambandsríkjum að öðru leyti en því að fyrirtæki eru fleiri hér á landi miðað við íbúafjölda. Mikil atvinnuþátttaka leiðir hins vegar til þess að meðalfjöldi starfsmanna hér á landi er hinn sami og á evrusvæðinu. Það vekur þó athygli að stærri hluti mannaflans hér er í vinnu í meðalstórum fyrirtækjum en að jafnaði á evrusvæðinu og í Evrópusambandinu á móti lægra hlutfalli í vinnu hjá stórum fyrirtækjum.

Þrátt fyrir einhæfni innlendar framleiðslu er íslenskur þjóðarbúskapur ekki nema í meðallagi opinn, metinn á grundvelli utanríkisviðskipta. Miðað við smæð þjóðarbúsins er hagkerfið óvenju lokað, sem líklega má rekja til legu landsins, atvinnuuppbyggingar, hás vægis útflutnings sem reiðir sig mestmegnis á náttúruauðlindir landsins og notkunar eigin gjaldmiðils. Á hinn bóginn bendir umfang erlendra eigna og skulda sem hlutfall af landsframleiðslu til mikillar alþjóðlegrar fjármálalegrar samþættingar íslensks þjóðarbúskapar. Hér vega þó árin rétt fyrir og eftir fjármálakreppuna þungt en umfangið hefur aukist mikið

¹³ Umfjöllun um efnahagsþróunina frá 2001 og fram að efnahagskreppunni 2008 er að finna í kafla 3 og fjallað er um áhrif efnahagskreppunnar í kafla 17. Í kafla 10 er fjallað nánar um tengsl íslensku hagsveiflunnar við aðrar hagstærðir.

vegna hækkunar erlendra skulda. Þegar lokið verður við uppgjör föllnu bankanna má ætla að þessar skuldir muni lækka. Vægi útflutnings til evrusvæðisins og Evrópusambandsins er þó mjög hátt og eru aðeins örfá ríki í Evrópu með hærri hlutfall útflutnings til Evrópusambandsins en Ísland. Samsetning útflutnings Íslands er hins vegar bæði fábreyttari og frábrugðin útflutningi annarra iðnríkja. Hann byggist jafnframt mun meira á útflutningi hrávöru og matvæla en í öðrum viðmiðunarríkjum. Að auki er þróunarstig íslenskrar útflutningsstarfsemi lægra en í öðrum ríkjum á sama tekjustigi og eru útflutningssatvinnugreinar laustengdari annarri framleiðslustarfsemi en þekkist víðast hvar.

Þrátt fyrir sérhæfðan og einfaldan útflutningsgrunn sem einskorðast við fáar atvinnugreinar, eru sveiflur í útflutningi og viðskiptakjörum hins vegar að meðaltali svipaðar og gerist í samanburðarríkjunum. Litlar sveiflur í útflutningi koma líklega ekki á óvart þar sem framleiðslugeta útflutningsatvinnuvega takmarkast verulega af aflaheimildum og löngum fjárfestingartíma í orkufrekum iðnaði. Sveiflur í viðskiptakjörum mælast hins vegar minni heldur en gerist almennt í öðrum hrávöruútflutningsiðnríkjum, sem líklega má rekja til þess að fjölbreytni sjávarafurða er mikil og þær seldar á mismunandi mörkuðum, en það jafnar sveiflur útflutningsverðlags. Sveiflur í verðlagi innfluttra aðfanga til útflutningsframleiðslu sjávarafurða og áls vega einnig á móti sveiflum í útflutningsverðlagi.

Miklar sveiflur í einkaneyslu eru meðal helstu ástæða þess hve sveiflukenndur íslenskur þjóðarþúskapur hefur verið samanborið við þjóðarþúskap annarra ríkja. Að staðalfrávik breytinga í einkaneyslu skuli vera talsvert meira en staðalfrávik hagvaxtar er umhugsunarefni, en þessu er yfirleitt öfugt farið meðal annarra ríkja. Sveiflur í einkaneyslu hér á landi stafa að verulegu leyti af sveiflum í útgjöldum vegna hálfvaranlegrar og varanlegrar neysluvöru sem virðast nátengdar sveiflum í gengi krónunnar. Þessar sveiflur eru jafnframt langtum meiri en virðist mega rekja til sveiflna í útflutningi og viðskiptakjörum.

4.8 Viðauki

Tafla 4.4 Sameiginleg einkenni og mismunur milli Íslands og samanburðarríkja

	Sameiginleg einkenni	Mismunandi einkenni
Atvinnugreina-skipting	Hlutfall þjónustugreina á Íslandi af heildarvinnsluvirði framleiðslu er svipað hátt og í öðrum ríkjum	Íslensk atvinnuuppbygging er tiltölulega einhæf miðað við önnur þróuð ríki og er sjávarútvegur og áliðnaður stór hluti heildarframleiðslunnar
Samsetning fjármunamyndunar	Hlutfall fjármunamyndunar í vélum, tækjum, búnaði og mannvirkjagerð er svipað og í öðrum ríkjum	Fjárfesting í fiskveiðum er meiri en í samanburðarríkjunum og fjárfesting í samgöngutækjum minni
Skipulags-uppbygging og stærð fyrirtækja	Meirihluti íslenskra fyrirtækja eru lítil og meðalstór fyrirtæki Meðalfjöldi starfsmanna á hvert fyrirtæki er svipaður og í öðrum ríkjum	Færri íbúar eru á hvert fyrirtæki hér á landi miðað við samanburðarríkin
Utanríkisviðskipti	Meirihluti vöruútflutnings Íslands er til evrusvæðisins og ¾ hlutar þess til ESB27-ríkjanna Sveiflur í útflutningi Íslendinga eru svipaðar og í samanburðarríkjum Sveiflur í viðskiptakjörum eru svipaðar sveiflum í öðrum iðnríkjum en að teknu tilliti til fábreytni útflutningsgrunnns Íslands eru sveiflur minni heldur en gerist almennt hjá öðrum hrávöruútflutningsiðnríkjum	Umfang alþjóðaviðskipta á Íslandi er nálægt meðaltali samanburðarríkjanna en óvenjulágt miðað við smæð þjóðarþúsins Samsetning vöruútflutnings byggir meira á hrávöru og matvælum heldur en iðnaðarvöru, ólíkt því sem er í samanburðarríkjunum Íslenskur útflutningur er fábreyttari en að meðaltali í samanburðarríkjum Útflutningsgrunnur Íslendinga er mjög frábrugðinn útflutningsgrunni meðalríkis Útflutningur Íslendinga byggir á tiltölulega einföldum grunni og starfsemi íslenskra útflutningsfyrirtækja er síður tengd annarri atvinnustarfsemi en meðal samanburðarríkjanna
Einkaneysla	Mestu sveiflurnar í einkaneyslu er að finna í varanlegum neysluvörum	Sveiflur í einkaneyslu eru töluvert meiri en gerist í öðrum ríkjum Staðalfrávik einkaneyslu sem hlutfall af staðalfrávik landsframleiðslu er mun hærra en í öðrum ríkjum

Samanburðarríkin eru Ástralía, Austurríki, Bandaríkin, Belgía, Bretland, Danmörk, Finnland, Frakkland, Grikkland, Holland, Írland, Ítalía, Japan, Kanada, Noregur, Nýja-Sjáland, Portúgal, Slóvakía, Spánn, Sviss, Svíþjóð, Þýskaland og evrusvæðið.

Heimildaskrá

- Alþjóðagjaldeyrissjóðurinn (2010). Iceland: Selected Issues Paper. *IMF Country Report* nr. 10/304. International Monetary Fund.
- Andersen, T. M., og Tryggvi Þór Herbertsson (2003). Measuring globalization. Institute of Economic Studies, *IoES Working Paper Series*, nr. W03:03.
- Arnór Sighvatsson (2004). Hagkvæmt gjaldmiðlasvæði: Hversu smátt er of smátt? *Fjármálatíðindi*, 51, 53-65.
- Arnór Sighvatsson, Már Guðmundsson og Þórarinn G. Pétursson (2001). Val á hagkvæmustu gengisstefnu fyrir Ísland. *Fjármálatíðindi*, 48, 20-49.
- Bjarni G. Einarsson, Guðjón Emilsson, Svava J. Haraldsdóttir, Ólafur Ö. Klemensson, Þórarinn G. Pétursson og Rósa B. Sveinsdóttir (2012). The structure of the Icelandic economy – An international comparison. Seðlabanki Íslands, *Working Paper*, væntanlegur.
- Björn R. Guðmundsson og Gylfi Zoëga (1998). Fjármálastefna íslenskra stjórnvalda 1960-1998. *Fjármálatíðindi*, 45, 121-135.
- Breska fjármálaráðuneytið (2003). EMU and business sectors. *EMU Study*, London: HM Treasury.
- Framkvæmdastjórn Evrópusambandsins (2011). *SBA Fact Sheet 2010/11*. European Commission – Enterprise and Industry.
- Gerlach, S., (1999). Who targets inflation explicitly? *European Economic Review*, 43, 1257-1277.
- Hausmann, R., og B. Klinger (2006). Structural transformation and patterns of comparative advantage in the product space. Harvard University, John F. Kennedy School of Government, *Working Paper Series*, nr. RWP06-041.
- Krugman, P., (1991). Tilhögun gengismála á Íslandi: Kostir við stefnumörkun. *Fjármálatíðindi*, 38, 175-185.
- Lane, P. R., og G. M. Milesi-Ferretti (2006). The external wealth of nations Mark II: Revised and extended estimates of foreign assets and liabilities, 1970-2004. *IMF Working Paper*, nr. 06/69.
- Mussa, M., P. Masson, A. Swoboda, E. Jadresic, P. Mauro og A. Berg. (2000). Exchange rate regimes in an increasingly integrated world economy, *IMF Occasional Paper*, nr. 193.

